

УДК 007.304:81'276.6+808.1

**ТЕРМІНИ «ЖУРНАЛІСТСЬКА РИТОРИКА», «РИТОРИКА ЗМІ»
ТА «МЕДІАРИТОРИКА» В ІНТЕРНЕТ-ПУБЛІКАЦІЯХ УКРАЇНСЬКОЮ,
ПОЛЬСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ**

Христина Дацишин

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
Вул. Генерала Чупринки, 49, 79000, Львів, Україна,
e-mail: chrystia@ukr.net*

У статті зосереджено увагу на термінах «журналістська риторика», «риторика ЗМІ», «медіариторика», з'ясовано значення, які вони мають в Інтернет-публікаціях українською, польською та російською мовами. Автор аналізує вживання цих мовних одиниць як у науковому, так і в публіцистичному та розмовному контексті.

Ключові слова: журналістика, журналістська риторика, медіариторика, риторика ЗМІ, термін, Інтернет.

Останнім часом в українській науці спостерігається підвищення інтересу до мистецтва красномовства. Засади і прийоми риторики вивчають у традиційних сферах усного публічного мовлення (політичній, судовій, церковно-богословській, академічній, суспільно-побутовій); поряд із цим все більш увагу дослідників привертає риторичний аналіз публічних виступів у галузях, в яких оприлюднення відбувається як в усній, так і в писемній формі.

Особливої уваги заслуговує застосування риторичних прийомів у журналістиці, де їх використовують, щоб надати творів виразності, образності, переконати, стимулювати до певних дій тощо. Із активізацією риторичного аспекту вивчення журналістських текстів запроваджуються в обіг терміни «журналістська риторика», «риторика ЗМІ», «медіариторика».

Журналістську термінологію в різних аспектах досліджували Ю. Бідзіля [9], Д. Григораш [2], М. Гонтар [1], Г. Зоря [4], І. Мащенко [6], М. Тимошик [11], М. Яцимірська [14] та ін. Як свідчать наукові розробки, українська медійна термінологія ще не до кінця сформована: на позначення того самого поняття часто використовують синоніми, чимало термінів є запозиченими і не завжди легко входять в українську фонетичну та морфологічну системи, а тому пошук номінативних одиниць для понять у галузі журналістикознавства є відповідальною і потрібною справою [8; 118]. Варто зауважити, що медійна термінологія є відкритою системою, здатною поповнюватися одиницями із загальнонавчальної лексики; водночас терміни журналістикознавства використовують поза межами мови науки, де їхнє значення може частково

© Дацишин Х., 2012

змінюватися. Для окреслення поняття, яке позначає терміноодиниця, важливим

стає досвід як українських вчених, так і науковців тих країн, де риторичний аспект медійних досліджень дуже добре розвинений, зокрема Польщі та Росії. Мета нашої статті – з'ясувати значення терміна «журналістська риторика» (а також синонімічних йому «риторика ЗМІ» та «медіариторика») в Інтернет-публікаціях українською, польською та російською мовами.

Термін «журналістська риторика» (*retoryka dziennikarska*) фіксує польський «Słownik terminologii medialnej» (Словник медійної термінології): це «одна з сучасних дисциплін риторики, що займається опрацюванням, пропагуванням, а також практичним застосуванням тих засад ефективного комунікування, які потрібні в роботі журналіста. Їх вивчення має допомогти журналістові у творенні матеріалу, який адресат не тільки зауважить, прочитає чи вислухає, але також зрозуміє, визнає за слухний і запам'ятає» [18; 188]. Українські словники журналістської та риторичної термінології аналізованих терміноодиниць не подають.

Польський журналістикознавець В.Пісарек детально аналізує комплекс мовних засобів, які повинен використовувати журналіст для того, щоб написаний ним текст був не тільки правильний, але й цікавий та багатий [16]. В.Пісарек зауважує, що для вдосконалення журналістської майстерності замало просто добре знати мову. Треба розуміти мовні явища і вміти описати власний твір, знати, як текст «зроблений не тільки з боку фасаду, але і з огляду на функціональність кожного елемента, а також усвідомлювати, чому один текст такий добрий, а інший такий поганий» [19].

Російські науковці З. Смелкова, Л. Ассуірова, М.Савова, О. Сальникова з риторичних позицій розглядають жанрово-стилістичні ознаки і моделі створення журналістських матеріалів, акцентують на можливостях використання слова і тексту, визначають моральні орієнтири журналіста, зауважуючи, що «слово журналіста має утверджувати моральні ідеали (етос), захищати добро і правду, об'єднувати людей, гармонізувати суспільні відносини, воно має бути розумним (логос), спрямованим до істини, має емоційно впливати на людей (пафос). На думку вчених, саме риторичні (етико-лінгвістичні) основи можуть забезпечити ефективність навчання професії [10; 3]. Високі завдання риторики в журналістській творчості окреслює український науковець О. А. Щербакова (хоча і не використовує терміна «журналістська риторика»), визначаючи основну мету цієї дисципліни – «формування творчої риторичної особистості, яка ефективно володіє усною публічною переконуючою комунікацією в ім'я найвищих цінностей, котрі з давніх-давен (ще від Сократа) сповідувало людство. Київська риторична школа, очолювана академіком І. А. Зязюном, висуває такі цінності, як Істина, Добро і Краса; школа, очолювана професоркою Г. М. Сагач, — Віра, Надія, Любов» [13].

Інтернет-публікації відображають можливості вживання слова чи словосполучення в різних контекстах. Що стосується термінів журналістики, то сфера їх використання в Інтернеті окреслена насамперед науковими та публіцистичними текстами, а також текстами розмовного стилю, які відображені в публікаціях на Інтернет-форумах тощо. Можна виокремити основні значення, які реалізують в Інтернет-публікаціях аналізовані словосполучення.

1. Журналістська риторика як наука та навчальна дисципліна:

– наука про закони мисленнево-мовленневої діяльності у сфері

журналістики: «Тajemниця і невідомість» ("Tajemnica i suspens") вводять до журналістської риторики тропи літератури сенсаційної, які... в журналістській риторичі оминають. Тому що суттю журналістської риторики є програма-мінімум: «реципієнт (отримувач) може присвятити тобі кілька, в найкращому разі кільканадцять секунд – використай їх!» (проф. Валерій Пісарек) (польськ.); Проблеми журналістської освіти в Польщі... важливою частиною цього блоку є група предметів, що стосуються журналістських жанрів, культури мови, журналістської риторики* (рос.); Аспекти мовної комунікації, журналістська риторика (рос., укр.); Організатором є Заклад журналістської риторики Інституту журналістики Варшавського університету (польськ.); Досліджують історію і теорію медій, генологію, журналістську риторичу та етику... авторське та медіаправо... (польськ.); Кароль Кляуза... досліджує семантику і журналістську риторичу, нові технології комунікації... (польськ.); Головою журі є Яцек Василевський, викладач факультету журналістики і політичних наук Варшавського університету, що спеціалізується у медіариторичі і ефективності комунікацій (польськ.);

– аспект дослідження медіадискурсу: *Медіариторика: новий вектор*

* У публікації використано матеріали Інтернет-сайтів

www.lnu.edu.ua/faculty/jur/movazmi/body/shom.html;
www.retoryka.edu.pl/index.php?option; www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu.../Main ;
www.tnu.crimea.edu/person_page/.../index.htm; pl.wikipedia.org/wiki/Jacek_Dąbala ;
www.famous-scientists.ru/list/12761 ; www.id.uw.edu.pl/dzialy/badania/.../retoryka-mediow;
www.matras.pl/dziennikarstwo-i-swiat-mediow-nowa-edycja.html;
lubimyczytac.pl/.../tajemnica-i-suspens-w-sztuce-pisania-w-kregu-retoryki-dziennikarskiej-i-dramaturgii-medialnej;
www.kul.pl/prof-klauza,art_13833.html;
http://www.stowarzyszenieprasyfirmowej.pl/materialy/_upload/file/regulamin%20konkurs%20dziennikarski.pdf ; www.wszrze.edu.pl/html/rusvers/przdiks.html ;
ritoru.narod.ru/index8.html ;
www.retoryka.us.edu.pl/index.php?...retoryka_dziennikarska;
<http://www.komunikacja.polonistyka.uj.edu.pl/dydaktyka/przedmioty-kierunkowe>;
www.matras.pl/dziennikarstwo-i-swiat-mediow-nowa-edycja.html;
<http://grono.net.pl/wsh-radom/topic/10167406/sl/retoryka-dziennikarska>;
<http://www.wszib.poznan.pl/index.php?strona=edycja&Page=508>;
magazines.russ.ru/nlo/2011/107/hr16.html ;
grani.ru/Culture/essay/rubinstein/m.193179.html; rudocs.exdat.com/docs/index-397877.html?page=6 politzavod.livejournal.com/943432.html
politobzor.3dn.ru/load/ssha/antirossijskaja...smi.../2 alishernavoi.net/frm/index.php?topic;
genhis.philol.msu.ru/article_270.shtml; michaltrela.natemat.pl/18687,to-mecze-nie-wojny ; www.magnit-tour.ru/load/...tri.../142-1-0-2813 ; www.bsk-ees.ru/news ;
www.computerra.ru/offline/1999/298/3699/ ;
www.gazeta.ru/news/lenta/2011/08/.../n_1953593.shtml ;
forum.pravmir.ru/showthread.php?t=21827 ; forum.tcz.pl/archive/index.php/thread-6378.html ; www.wieckiewicz.net/category/polityka

досліджень медіадискурсу (рос.); *Яцек Донбала... є автором книжки – в межах журналістської риторики – на тему мистецтва писання* (польськ.);

– сфера наукового зацікавлення: *Наукові зацікавлення: журналістська риторика, мовна політика* (укр.); *Дослідницькі зацікавлення: журналістська риторика, літературна риторика; дослідницькі зацікавлення: політична риторика, журналістська риторика, візуальна риторика* (польськ.);

– навчальна дисципліна: *Журналістська риторика, журналістика преси, Інформатика, Основи менеджменту. II рік* (рос.); *Книги з риторики ЗМІ, ораторського мистецтва від найбільших магазинів Інтернету* (рос.); *Предмет: журналістська риторика. На лекціях і семінарах слухач ознайомиться із знаряддями, тобто мовними засобами, що служать журналістові. Викладач пояснює механізм функціонування мови, а також з'ясовує необхідну лінгвістичну термінологію. На подальших заняттях слухач навчається використання цих засобів так, щоб публікація ефективно діяла на читача. Будуть обговорені також окремі журналістські жанри. Для аналізу і творення текстів важливим є правило Валерія Пісарека: щоб хтось нас зауважив, щоб хтось нас перечитав чи вислухав, щоб хтось погодився з нашою думкою, щоб хтось нас запам'ятав* (польськ.); *Привіт! Чи хтось може мені допомогти? Потребую 4 письмові роботи на журналістську риторіку! Фейлетон, коментар, рецензію і текст на емоції! Найбільше мені залежить на останньому!* (польськ.); *Студії другого рівня. Журналістська риторика і методика* (польськ.). Як назву навчальної дисципліни вживають термін-комполіт «медіариторика»: *Навчальні курси: Медіариторика* (укр.); *Студенти вивчають предмети «Літературна праця журналіста», «Маси», «Медіариторика»* (рос.).

2. Журналістська риторика як комплекс мовних і позамовних засобів журналістського твору і засобів масової інформації загалом:

– мовні засоби відображення дійсності: *У книзі подані найтипівіші теми і сюжети газетної інформації та публіцистики від репортажу до фейлетону, журналістська риторика часів холодної війни, стиль в характеристиці «своїх» і «чужих»* [12] (рос.); *«Слово з лазівкою» і журналістська риторика 40-70-х рр.* [3] (рос.); *Від XVIII століття «російський ведмідь» став хрестоматійним образом в європейській карикатурі і журналістській риторичі* (рос.); *Чи не пора, мовляв, перестати соромитися точних і сильних слів та характеристик, які, здавалось би, були доведені до повної нісенітничі тріскотливою журналістською риторикою радянського періоду* (рос.). Публіцистичний контекст загострює увагу на впливовості мовних засобів концептуалізації дійсності: *Впливають також і запалена журналістська риторика, висновки вчених і політиків про те, що йде вимирання росіян в Росії* (рос.);

– комплекс засобів створення семантичних кодів: *Отже, створені засобами журналістської риторики семантичні коди зумовлюють такі властивості інформаційного простору суспільства: пошук істини шляхом дискусії замінюється гаслами "консенсуалізму та толерантності"; значення складових елементів семантичного коду не є стабільними і залежать від кон'юнктури, поточних потреб медіацентру...* [7] (укр.);

– дискурсивна практика надавання значень: *Медійна риторика як дискурсивна практика надавання значень, предмет «Аналіз медіадискурсу»,*

Варшавський університет (польськ.);

– мовні засоби надавання значень з метою маніпуляції громадською думкою. Журналістську риторику подають як прийом зміни сприйняття дійсності, враховуючи, що мова є не лише знаряддям інформації про світ, вона також є засобом створення уявлень про дійсність у свідомості як окремих громадян, так і цілих суспільних груп [15; 7]: *«Хвилі злочинності», що періодично виникають у ЗМІ, викликали в аудиторії відчуття страху або роздратування, оскільки в журналістській риторіці молоді правопорушники з «жертв» відтепер ставали «злочинцями», які швидше мають бути ізольовані від суспільства, ніж перевиховані* [5] (рос.). Як інструмент маніпуляції громадською думкою трактують також «риторику ЗМІ»: *Як і слід було чекати, запрацювала риторика ЗМІ про недемократичність протесту* (рос.); *З розрахунку на таке створюється штучна мова евфемізмів маніпулятивної риторики ЗМІ* [7] (укр.). Для окреслення ідеологічної мети використання мовних засобів журналістського тексту вислів «риторика ЗМІ» конкретизують прикметниками: *антиросійська риторика ЗМІ США* (рос.), *ультранационалістична риторика ЗМІ Киргизії* (рос.);

– мовні засоби формування суспільних настроїв: *Провина риторики засобів масової інформації – в тій зневірі, з якої ми щойно починаємо вибиратися* (рос.); *Військової риторики стосовно матчів варто взагалі уникати, особливо стосовно таких матчів, як Польща-Росія, треба надзвичайно обережно добирати слова... Уявімо собі, що медійна риторика за останні два тижні була би зовсім інша. Це закінчилось би спільним маршем поляків і росіян, які тримались би за руки, спільно пили горілку і святкували занепад комуни. Але ні, звичайно, без цього було б десь на сімнадцять гарячих тем менше, а це ж для ЗМІ ситуація некорисна* (польськ.).

– специфічні мовні та позамовні засоби, техніки і стратегії: *Під риторикою [ЗМІ] маємо на увазі загал специфічних засобів, мовних та позамовних технік і стратегій, що виконують визначені функції в медійній комунікації* (польськ.).

3. Журналістська риторика як яскрава, сенсаційна, пишна, але малозмістовна мова, яка не відображає дійсності, а часом і викривлює її:

– надмірна пишнота фраз: *Пафос журналістської риторики дуже скоро був перетворений політиками на адміністративно-правову реальність* (рос.); *У запалі журналістської риторики на газетну шпальту так і проситься якась пафосна гіпербола* (рос.); *Галасливі заголовки – це звичайна в таких випадках журналістська риторика* (рос.);

- порожні фрази: *Та це знову журналістська риторика, напевне цей заголовок висмоктаний з пальця і вирваний з контексту* (рос.). Риторичку протиставляють чомусь видатному, у такому контексті сприймається, що риторика є негативним явищем журналістики: *А я не знайшов у статті нічого видатного. Звичайна журналістська риторика* (рос.).

Крім того, одиничним є вживання висловів «журналістська риторика», «риторика ЗМІ» у значенні:

– засобів спілкування: *Окремим різновидом сучасної риторики ЗМІ є риторика Інтернету, яка представлена широкою палітрою засобів спілкування у всесвітній мережі* (укр.);

– тематичного наповнення засобів масової інформації: *Риторика ЗМІ*

керується інтересами "чистогану": щоб тебе слухали або читали (інакше кажучи, "купили"), треба привести більше скандалів, вбивств (укр.).

Польські науковці розрізняють риторику в медіях і риторику медій, зокрема, у Варшавському університеті відбулася конференція «Риторика в медіях і риторика медій» («Retoryka w mediach, retoryka mediów», 2010), де було розглянуто такі основні проблеми: чим є журналістська риторика і хто її творить; чи є одна риторика, чи багато риторик; чи мають медії свої способи риторичного мовлення; чи риторика тих, хто виступає в ЗМІ, впливає на риторику ЗМІ, чи навпаки, окремі особи пристосовують своє мовлення до риторики медій, в яких виступають [20]. Як проблемне питання трактують саме існування медіариторики: *Медіариторика – чи існує? (Retoryka medialna – czy istnieje?)* (польськ.); *Поспішаю з'ясувати: не визнаю ніякої конкретної «риторики ЗМІ», хоч не приховую, що медіа намагаються надто часто нав'язати нам, отримувачам, свій спосіб бачення світу* (польськ.); *Даніель Павлоєц (ЛПР), який був вчора гостем TVN 24... Використав вислів «риторика ЗМІ» чи також «медійна риторика». Як вважаю, то мав бути мисленневий зворот (дуже невлучний, бо важко говорити про риторику медій загалом – найвище про риторику конкретної газети, радіостанції чи телеканалу). Політики винахідливі, а глядачі кмітливі, тож немає проблеми* (польськ.).

Україномовний сегмент Інтернету демонструє поки що менший інтерес до журналістської риторики і риторики загалом, ніж польсько- та російськомовний. Показовим, наприклад, є те, що інформацію про наукову конференцію «Риторика в Європі» (організатори – Університет землі Саар та Університет Люксембургу, 9-13 жовтня 2013 року), де серед інших мають розглядати і проблеми, пов'язані з риторику медій, подано і польською, і російською (а також німецькою, англійською, французькою та іншими мовами), а в україномовному сегменті Мережі інформації про цю конференцію немає. Також слід зауважити, що мова публікації не обов'язково відображає країну, зокрема, чимало інформації стосовно українських та польських освітніх програм подано в Інтернеті російською мовою.

Отже, терміни «журналістська риторика», «риторика ЗМІ» та «медіариторика» використовують в Інтернеті здебільшого в науковому, але також і в публіцистичному та розмовному контекстах. Ці мовні одиниці не є абсолютно тотожними за обсягом позначуваних понять, хоча деякі значення, які вони реалізують в Інтернет-публікаціях, збігаються. Не зовсім однаковим є трактування цих термінів у публікаціях різними мовами, зокрема, україномовний і польськомовний сегменти Інтернету не демонструють вживання аналізованих висловів у негативному значенні надмірної пафосності, малозмістовності. Окреслення понятійного поля термінів «журналістська риторика», «риторика ЗМІ» та «медіариторика» на підставі аналізу Інтернет-публікацій українською, польською та російською мовами є важливим для визначення їх місця у терміносистемі журналістикознавства.

Список використаної літератури

1. *Гонтар М.* Родо-видові відношення в терміносистемі журналістики / Марина Гонтар // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» – 2010. – № 675. – С. 83–86.
2. *Григораш Д. С.* Журналістика у термінах і виразах / Д. С. Григораш — Л. : Вища школа, 1974. – 296 с.
3. *Ермошин Ф.А.* К проблеме «экономических» предпосылок «полифонического романа» Ф.М.Достоевского. – Режим доступу : <http://webcache.googleusercontent.com>
4. *Зоря Г.* Типологічні аспекти системності сучасної української мас-медійної термінології / Галина Зоря // Збірник наукових праць: «Проблеми української термінології». – 2010. – С. 97–99.
5. *Макаров А.С.* Дискурс молодежной преступности на страницах татарстанских газет: прошлое и настоящее. – Режим доступу : discourse-ptn.ug.ru/avtor6/makarov.php
6. *Мащенко І. Г.* Енциклопедія електронних мас-медіа. – Т. II : Словник-госарій термінів і виразів: Навчальний посібник / І. Г. Мащенко. – К. : КиМУ, 2007. – 420 с.
7. *Набрusco В.І* Громадська думка як предмет політико-соціологічного дослідження. – Режим доступу: journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1587
8. *Сербенська О.* Засади лексикографічного опрацювання медійної термінології в довіднику Słownik terminologii edialnej (Краків, 2006) / Олександра Сербенська // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2010. – № 676. – С. 117–120.
9. Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті / [за ред. Ю. Бідзілі] – Ужгород : Закарпаття, 2007. – 224 с.
10. *Смелкова З. С.* Риторические основы журналистики. Работа над жанрами газеты / З. С. Смелкова, Л. В. Ассуирова., М. Р. Савова, О. А. Сальникова. – Москва : Флинта, Наука, 2009. – 320 с.
11. *Тимошик М.* По-модньому, отож, не по-нашому? (про тривожні тенденції у українському термінотворенні і байдужість наукового загалу до цієї проблеми). – Режим доступу : http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Work/TK_tymoshyk.htm
12. *Хачатуров К.А.* Три знака времени : полвека в международной журналисти — Режим доступу : <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:nVDiRL9mxgkJ:http://evartist.narod.ru/>
13. *Щербакова О.А.* Про особливості викладання курсу "Риторика" студентам-журналістам. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=224>
14. *Яцимірська М. Г.* Сучасний медіатекст : Словник-довідник / М. Г. Яцимірська. – Л. : ПАІС, 2005. – 128 с.
15. *Językowy obraz swiata : Praca zbiorowa / [red. J.Bartmiński].* – Lublin : Un-t Marii Curie-Sklodowskiej, 1990. – 314 s.
16. *Pisarek W.* Nowa retoryka dziennikarska / Walery Pisarek. – Krakow: Universitas, 2002. – 296 s.

17. Retoryka w mediach, retoryka mediów. – Режим доступу до сайту: <http://www.id.uw.edu.pl>.
18. Słownik terminologii medialnej / [red. Walery Pisarek]. – Kraków, 2006. – 251 s.
19. Режим доступу : czytelnia.onet.pl/0,1096754,do_czytania.html

THE TERM "JOURNALISTIC RHETORIC", "MEDIA RHETORIC" IN UKRAINIAN, POLISH AND RUSSIAN INTERNET PUBLICATIONS

Ch. Datsyshyn

*L'viv Ivan Franko National University
79000 Lviv, Generala Chuprynky Str. 49
Tel. office: (032) 239-41-81
E-mail: chrystia@ukr.net*

. The article focuses on the terms "journalistic rhetoric", "media rhetoric", analyses their meaning in Ukrainian, Polish and Russian Internet publications. The author examines the use of these linguistic units in science, journalistic and conversational context.

Keywords: journalism, journalistic rhetoric, media rhetoric, the term, Internet.

ПОНЯТИЯ «ЖУРНАЛИСТСКАЯ РИТОРИКА», «РИТОРИКА СМИ» И «МЕДИАРИТОРИКА» В ИНТЕРНЕТ-ПУБЛИКАЦИЯХ НА УКРАИНСКОМ, ПОЛЬСЬКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАМ

Кристина Дацьшын

*Львовский национальный университет имени Ивана Франка,
ул. Генерала Чупринки, 49, 79000, Украина,
e - mail : chrystia@ukr.net*

В статье сосредоточено внимание на терминах «журналистская риторика», «риторика СМИ», «медиаариторика», выяснено значение, которые они имеют в Интернет - публикациях на украинском, польском и русском языках. Автор анализирует употребление этих языковых единиц как в научном, так и в публицистическом и разговорном контексте.

Ключевые слова: журналистика, журналистская риторика, медиаариторика, риторика СМИ, срок , Интернет.

*Стаття надіслана до редколегії 23.12.11
Прийнята до друку 10.01.12*